

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 343.01

СУБ'ЄКТИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Олена БРИТАНСЬКА,
аспірант Міжрегіональної академії управління персоналом

АНОТАЦІЯ

У статті охарактеризовано поняття та систему суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. Визначено та досліджено дефініцію «суб'єкт», з'ясовано сутність терміна «запобігання злочинності», досліджено елементи системи суб'єктів запобігання злочинності в Україні та наведено нормативно-правову базу їх функціонування.

Ключові слова: запобігання, злочинність неповнолітніх, суб'єкт запобігання злочинності, злочин.

SUBJECTS FOR PREVENTION OF CRIMES OF UNEMPLOYED IN UKRAINE

Olena BRYTANSKA,
Postgraduate Student of Interregional Academy of Personnel Management

SUMMARY

The article describes the concept and system of subjects of preventing juvenile delinquency in Ukraine. The definition of "subject" was determined and investigated, the essence of the term "prevention of crime" was clarified, the elements of the system of crime prevention actors in Ukraine were investigated and the normative and legal basis for their functioning was provided.

Key words: prevention, juvenile delinquency, subject of crime prevention, crime.

Актуальність теми дослідження, перш за все, зумовлена стрімким розвитком демократичних принципів у сфері сучасної державності, а поряд із цим низький рівень забезпечення прав і свобод людини і громадянина та рівень злочинності, що теж зростає, надають зазначеній темі гостроти та популярності.

Для забезпечення більшої частини суспільства від таких груп, що нині світова спільнота сприймає як «злочинність», у кожній державі та на міждержавному рівні загалом існують інституції та органи, що забезпечують боротьбу зі злочинністю та запобігання їй. Поряд із цим злочинність неповнолітніх відіграє одну з найбільш важливих ролей у системі формування громадянської свідомості молодого покоління, а саме тому окремі превентивні заходи та боротьба з відповідним явищем займають особливе місце. Система суб'єктів, що запобігають та здійснюють боротьбу зі злочинами, вчиненими неповнолітніми, є також і в Україні, а високий рівень вказаної злочинності та низька ефективність запобігання їй вказаними органами спричиняє в науковому полі гостру дискусію стосовно пошуку шляхів підвищення ефективності їх функціонування.

Стан дослідження. Розробку проблем попередження та запобігання злочинності здійснює значна кількість вчених: О. Бандурка, В. Глушкова, І. Даньшина, А. Долгова, О. Джужа, А. Жалинський, А. Закалюк, В. Смельянов, В. Звірбуль, В. Зеленцький, А. Зелінський, М. Коржанський, О. Костенко, В. Кудрявцев, Н. Кузнецова, О. Литвак, М. Мельник, П. Михайленко, Г. Міньковський, М. Панов та багато інших. Проте, незважаючи на значні напрацювання, відповідна тематика все ще потребує додаткових досліджень в умовах сучасних викликів.

Метою статті є дослідження суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. Постановка мети, своєю

чергою, дає змогу окреслити перелік завдань, до яких належать: 1) загальнотеоретичний аналіз підходів до розуміння понять «суб'єкт», «запобігання злочинності» та окреслення їх змісту і взаємозв'язку; 2) з'ясування основних суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх в Україні, виокремлення найбільш важливих та короткий аналіз перерахованих; 3) окреслення нормативно-правового підґрунтя функціонування відповідних органів.

Виклад основного матеріалу. Автор пропонує дослідити суб'єкти запобігання злочинності неповнолітніх в Україні, відповідне поняття, систему вказаних суб'єктів (включаючи підходи до її класифікації) та навести конкретні практичні приклади.

У сфері юриспруденції поняття суб'єкта тлумачиться вченими по-різному, але, незважаючи на це, загальноприйнятим є тлумачення цього поняття як фізичної або юридичної особи, яка є учасником національних чи міжнародних правовідносин [1, с. 138]. С. Архіпов вважає: «Суб'єкт права – це не тільки носій прав та обов'язків, але й головний фактор всього правового життя, від котрого залежить зміст права, його функціонування і розвиток [2]. Поряд із цим Р. Шишка констатує, що суб'єктом права є «сукупність правових зв'язків», який не «є елементом правових відносин, а, навпаки, самі правові відносини є вторинними щодо суб'єкта і будуються навколо нього» [3].

Суб'єктом у цьому контексті є спеціально уповноважений учасник національних чи міжнародних правовідносин, що має низку прав, обов'язків та функцій, сутністю якого є здійснення низки повноважень у відповідній галузі права.

Запобігання злочинності вчені трактують також по-різному. Так, А. Закалюк тлумачить його як різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний

зміст та мета якої полягає в перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім, причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії [4, с. 324].

Ряд правників визначають, що попередження (запобігання) є діяльністю держави, суспільства й окремих громадян щодо випередження, обмеження й усунення негативних явищ і процесів, що продукують та відтворюють певний вид злочинності, а також недопущення вчинення певного виду злочинів на різних стадіях злочинних проявів [5, с. 151].

Злочинності як специфічному (кримінально-правовому) соціальному явищу запобігти неможливо, тобто злочинність, по-перше, є доведеним фактом реальності, який виражається сумою злочинів та осіб, які їх вчинили, протягом певного часу і в певному місці. Злочинність – закономірне явище, існування якого неминуче [6].

Так, запобіганням (чи попередженням) злочинності є різнорівнева соціально-профілактична діяльність, що спрямована на усунення та перешкоджання дії детермінантів (тобто негативних явищ) або недопущення вчинення діянь на різних стадіях злочинних проявів, що спричиняють появу певного виду злочинності з метою остаточного її подолання.

Суб'єктами, котрі здійснюють запобігання злочинності загалом, є державні органи, громадські організації, соціальні групи, посадові особи та громадяни, які цілеспрямовано здійснюють розроблення та реалізацію заходів із запобігання злочинності, у зв'язку з чим мають права, обов'язки та відповідальність за виконання покладених на них завдань [7, с. 93]. Залежно від цілей і завдань, а також функціональних обов'язків науковці поділяють суб'єктів протидії злочинності на дві групи: суб'єкти, які діють на загальносоціальному рівні; спеціальні суб'єкти [8, с. 167]. Діяльність кожного із суб'єктів із запобігання злочинам проявляється в певних формах. Термін «форма» означає вид, будь-який зовнішній прояв певного змісту [9, с. 135].

Ця класифікація знаходить відображення у працях вчених, які стверджують, що систему суб'єктів запобігання становлять юридичні і фізичні особи, які внаслідок своїх повноважень, соціального статусу або громадського обов'язку виконують таку роботу. Це законодавчі органи, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і судової влади, органи державного і господарського управління, культурно-виховні, навчальні заклади, адміністрації установ, підприємств, відомств, фірм, трудові колективи, громадські організації і товариства, охоронні установи та приватні розшукові агенції, спеціалізовані фонди, сім'я, громадяни [10].

Поряд із цим система суб'єктів запобігання злочинності в Україні, як і повсюди, не є однорідною. Відповідних суб'єктів вчені класифікують за різноманітними критеріями, а підходи до такої класифікації нараховують безліч аргументів.

За типом запобіжної діяльності виділяють таких суб'єктів [10]:

1) котрі визначають її основні напрями, завдання, форми, планують, спрямовують та контролюють її, забезпечують правове регулювання та ресурсне забезпечення;

2) які здійснюють координацію і безпосереднє управління окремими напрямками і учасниками запобігання злочинності;

3) виявляють, вивчають об'єкти запобіжного впливу та інформують про них суспільство через ЗМІ та інших суб'єктів;

4) упроваджують запобіжні заходи щодо випередження, обмеження, усунення криміногенних явищ та процесів, захисту соціальних благ і особи, її законних інтересів, майна;

5) реалізують заходи щодо відвернення і припинення злочинів.

Своєю чергою, до суб'єктів, котрі визначають основні напрями запобігання та протидії злочинності, планують, спрямовують та контролюють її систему та забезпечують правове регулювання, варто зарахувати таких:

1. Верховна Рада України (народні депутати, безпосередньо та її комітети), за Законом України «Про регламент Верховної Ради України» [11] відповідний орган має право продукувати українське законодавство, що формує політику у сфері запобігання та протидії злочинності, а також може здійснювати парламентський контроль за виконанням прийнятих рішень;

2. Кабінет Міністрів України та інші центральні органи виконавчої влади, що йому підпорядковуються. Відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [12], саме цей вищий орган виконавчої влади володіє необхідним ресурсним та інформаційним забезпеченням, що необхідне для організації роботи із запобігання злочинності в Україні;

3. Президент України, відповідно до Конституції України [13], є гарантом дотримання Конституції України, а також законів України та має суттєвий вплив на законодавчу, виконавчу та судову владу.

Водночас до суб'єктів, основним і головним завданням функціонування яких є запобігання злочинності, варто зарахувати таких:

1. Прокуратура України. Основні напрями запобіжної діяльності прокуратури впливають із Конституції України та Закону України «Про прокуратуру» [14]: кримінологічний аналіз злочинності; спеціально-кримінологічне запобігання злочинним проявам засобами прокурорського нагляду; участь органів прокуратури в розробці державними органами різних рівнів комплексних програм запобігання злочинності; сприяння прокуратури розвитку діяльності із запобігання злочинам громадськістю; діяльність прокуратури із запобігання злочинності засобами кримінологічної поінформованості населення та правової пропаганди; координація прокурором запобіжної діяльності правоохоронних органів.

Своєю чергою, належить констатувати, що вивчення, узагальнення, систематизація, зведення в єдиний документ усіх цих складників і дає змогу законодавчому органу влади затверджувати цільові комплексні програми із запобігання злочинності в державі чи в окремій її області.

Організація роботи прокуратури з кримінологічної поінформованості й правової пропаганди полягає у спільному з органами влади та управління, місцевого самоврядування плануванні її діяльності, проведенні й узагальненні результатів. Кримінологічна поінформованість ставить за мету поширення серед населення відомостей про злочинність взагалі та її стан на окремих територіях, причин й умов учинення злочинів, особу злочинця, засоби вчинення злочинів, віктимну поведінку, заходи запобігання тощо [10];

2. Служба безпеки України. Завдання Служби безпеки України визначено Законом України «Про Службу безпеки України» [15], відповідно до вимог якого пріоритетними завданнями органу є захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави і прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, посягань із боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці.

Крім цього, злочини проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організована злочинна діяльність у сфері управління й економіки є одними з найбільш небезпечних

у сфері злочинності загалом, проте лише Службою безпеки України здійснюються заходи із запобігання цьому виду злочинності, що виокремлює її та ставить на чільне місце серед суб'єктів запобігання злочинності;

3. Національна поліція України. Законом України «Про Національну поліцію» [16] визначено завдання відповідного органу, серед яких є положення, що орієнтовані на запобігання злочинам, а саме: здійснення превентивної та профілактичної діяльності, що спрямована на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вжиття у межах своєї компетенції заходів задля їх усунення та ін.

Водночас необхідно зазначити, що Національна поліція України здійснює запобіжну діяльність не ізольовано, а у різних видах взаємодії з органами, які: 1) визначають державну політику у сфері боротьби зі злочинністю (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); 2) здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання та протидії злочинності (Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори; Рада національної безпеки і оборони України); 3) провадять правоохоронну діяльність у сфері боротьби зі злочинністю (серед суб'єктів цієї групи – органи, для яких боротьба зі злочинністю є однією з основних функцій (наприклад, Департамент карного розшуку Національної поліції України, Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ України тощо)); 4) здійснюють контролюючу та інші види управлінської діяльності (громадські організації, об'єднання, органи державного контролю, преса) [17, с. 154–162].

Проте, незважаючи на «неізольованість» діяльності національної поліції у сфері запобігання злочинності в Україні, варто роздумати те, що сучасна структура поліції нараховує значну кількість підрозділів та органів, що здійснюють відповідні функції більш специфічно та глибинно. А одним із найбільш важливих напрямів функціонування поліції є запобігання та протидія злочинності неповнолітніх.

Так, до головного завдання патрульної поліції, що є складовою частиною Національної поліції України, належать запобігання правопорушенням кримінального й адміністративного типу, попередження, виявлення й припинення правопорушень кримінальної та адміністративної природи, ситуацій насильства в сім'ї, а також виявлення причин і умов, що сприяють їхньому вчиненню [18].

Департамент кіберполіції виконує завдання з формування й забезпечення реалізації політики держави стосовно попередження та протидії кримінальним правопорушенням, вчинення чи приховування котрих передбачає застосування комп'ютерів, систем та комп'ютерних мереж й мереж електрозв'язку [19].

Суб'єктом запобігання злочинності, що функціонує в структурі Національної поліції, також є Департамент захисту економіки Національної поліції України, чия діяльність формує й забезпечує реалізацію політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, захисту економіки й об'єктів права; виявлення, запобігання та припинення злочинів в економічній сфері, зокрема здійснених організованими групами й злочинними організаціями, які мають вплив на соціально-економічну й криміногенну ситуацію в країні й в окремих її регіонах; боротьба з корупцією й хабарництвом у сферах, що відіграють стратегічну роль задля державної економіки, та серед посадових осіб органів держави; протидія правопорушенням корупційного типу [20]. Проте варто акцентувати, що ці функції належать все ж до злочинності повнолітніх осіб у сфері власності загалом та економіки зокрема, на що вказує специфіка підслідних вказаному підрозділу злочинів, де суб'єктами їх вчинення

можуть бути не лише тільки повнолітні особи, а й посадові особи різних органів влади, до яких у певних випадках висуваються вимоги щодо вікового цензу.

Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України здійснюють профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення [21]. Варто звернути увагу, що підрозділи ювенальної превенції мають особливий вплив на злочинність неповнолітніх в Україні в контексті зазначеної тематики, оскільки саме вказаний підрозділ найбільш тісно співпрацює з неповнолітнім кримінальним елементом та має власний інструментарій для запобігання вчиненню неповнолітніми кримінальних правопорушень.

Необхідно звернути увагу на органи досудового розслідування Національної поліції України, що здійснюють діяльність, спрямовану на розслідування та запобігання вчиненню неповнолітніми кримінальних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення [22].

Проаналізовані елементи структури Національної поліції України дають змогу констатувати поліцентричність функціонування відповідного органу в контексті запобігання злочинності в Україні. Так, будучи основним спеціальним суб'єктом запобігання злочинності, Національна поліція України здійснює низку багаторівневих, специфічних заходів із запобігання різноманітних форм злочинності, для чого і створені окремі її підрозділи.

Варто звернути увагу на те, що множинність підрозділів у складі Національної поліції України та запропонована система загалом не свідчить про ефективне здійснення нею покладених функцій. Проте чітка урегульованість та системність у питанні запобігання злочинності в Україні є суттєвим кроком на шляху до поліпшення забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Висновки. Отже, на підставі загальнотеоретичного аналізу підходів до розуміння понять «суб'єкт», «запобігання злочинності» та окреслення їх змісту і взаємозв'язку, з'ясування основних суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх в Україні, виокремлення найбільш важливих та короткого аналізу перерахованих, а також окреслення нормативно-правового підґрунтя функціонування відповідних органів автору вдалось сформулювати висновки.

1. Суб'єктом запобігання злочинності у контексті дослідження є спеціально уповноважений учасник національних чи міжнародних правовідносин, що здійснює різнорівневу соціально-профілактичну діяльність, яка спрямована на усунення та перешкоджання дії детермінантів (тобто негативних явищ) або недопущення вчинення діянь на різних стадіях злочинних проявів, що спричиняють появу певного виду злочинності з метою остаточного її подолання, та має низку прав, обов'язків та функцій.

2. Система суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх в Україні, як і повсюди, не є однорідною. Відповідні суб'єкти вчені класифікують за різноманітними критеріями, а підходи до такої класифікації нараховують безліч аргументів.

3. До суб'єктів, котрі визначають основні напрями запобігання та протидії злочинності, планують, спрямовують та контролюють її систему та забезпечують правове регулювання, зараховують Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України та Президента України.

4. До суб'єктів, основним і головним завданням функціонування яких є запобігання злочинності, вчені зараховують Прокуратуру України, Службу безпеки України та Національну поліцію України (включаючи всі її структурні підрозділи).

Список використаної літератури:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін. Київ : 1 «Укреникл», 1998. 733 с.
2. Синайский В.І. Русское гражданское право. Москва : «Статут», 2002. 638 с.
3. Шишка Р. Суб'єкти права інтелектуальної власності. *Вісник університету внутрішніх справ України*. 2000. Випуск 11. С. 249–253.
4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
5. Головкін Б.М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчинюються у сімейно-побутовій сфері. Харків : ППВ Нове слово, 2004. 251 с.
6. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право, «кримінологія»*. 2016. Вип. 11. URL: <http://ppg-journal.kiev.ua/archive/2016/11/39.pdf>.
7. Курс лекцій по кримінології : учебное пособие / под ред. проф. И.Н. Данышина (Общая часть) и проф. В.В. Голины (Особенная часть). Харків : Одиссей, 2006. 280 с.
8. Кримінологія / под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. Г.М. Миньковского. Москва : БЕК, 2003. 556 с.
9. Административное право Украины / Битяк Ю.П., Богуцкий В.В., Гаращук В.Н. и др.; под ред. проф. Ю.П. Битяка. 2-е изд. Харків : Право, 2003. 576 с.
10. Навч. посібник / Голина В.В. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
11. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/annot/1861-17>.
12. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
13. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
14. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/stru>.
15. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
16. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
17. Тичина Д.М. Національна поліція України в системі суб'єктів запобігання злочинам. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13).
18. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 2 липня 2015 р. № 796. *Офіційний вісник України*. 2015. № 54. Ст. 1767.
19. Про затвердження Положення про Департамент кіберполіції Національної поліції України : Наказ Національної поліції України від 10 листопада 2015 р. № 85. Київ : Ред.-вид. відділ МВС і Нац. поліції України, 2015. 21 с.
20. Про затвердження Положення про Департамент захисту економіки Національної поліції України : Наказ Національної поліції України від 7 листопада 2015 р. № 81. Київ : Ред.-вид. відділ МВС і Національної поліції України, 2015. 23 с.
21. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>.
22. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Британська Олена Володимирівна – аспірант Між-регіональної академії управління персоналом

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Brytanska Olena Volodymyrivna – Postgraduate Student of Interregional Academy of Personnel Management